

SÜMEG TELEPÜLÉSI ÉRTÉKTÁR

SÜMEG VÁROS ERŐDÍTÉSRENDSZERE I. A VÁR

Az Értéktárba delegálta: Miklós-Sikes Csaba, 2016.

Települési értéként 10/2019. (IV. 3.) STÉBH számmal határozat született róla 2019. április 3-án, mely alkalommal a megyei és nemzeti értéktárba is felvételét javasolta a Bizottság.

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó intézmény neve: **Sümeg város Önkormányzata**
2. A javaslatot benyújtó személy adatai:
Név: **Miklósi-Sikes Csaba**
Levelezési cím: **8475. Szentimrefalva, Petőfi u. 40. sz.**
Telefonszám: **06-30-490-2337 és 06-20-349-0738**
E-mail cím: **info@mcs.hu**
G-mail cím: **klzsvr1989@gmail.com**

II. NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése:

**Sümeg város erődítményrendszere I.
Vár**

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása:

Épített örökség

3. A nemzeti érték fellelhetőségének a helye:

Sümeg város területe

Címe: Várhegy.

Hrsz: 1532.

Védett: M. 5310 (50001/1950)

4. Értéktár megnevezése, amely szerint a nemzeti érték felvételét kezdeményezik:

Országos

A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása:

Történeti áttekintés

Sümeg legmarkánsabb építészeti látványossága, egy kúpalakú mészköszikla koronájaként magasodik a város fölé. A Balatonfelvidék talán legnagyobb méretű várának legendái – ahogy lenni szokott – itt is jóval megelőzték korát, melyekben a templomos lovagok a vár soha nem létező alagutjait építik, falai között soha meg nem vívott csaták terveit szövik. Az utódok I. László királyunk 1091. dec. 20-án jelzett itteni jelenlétéről mesélnek, „Symigh”-et összekeverve a hasonló hangzású Symighionak nevezett Somogyvárral, ahogy arról sincsenek adatok, hogy IV. Béla király a tatárjárás idején rövid ideig itt tartózkodott volna. A csodás történetekből a későbbi koroknak is jutott, Rhédey András talán itt győzte le Achmet pasát, s egy ideig – úgy mondják - a Nagyváradról Győr felé menekített Szent László hermának is védelmet nyújtott. A prózaibb valóság nem kevésbé látványos adatokkal szolgál. Írásos emlékeink legkorábban, az 1200-as évek végén említik az 1241 évi tatárjárás után, valamikor 1244–1262 között Zaladius püspök által a sümegi Várhegyre emelt mai erősség őseit, az un. Öregtoronyt, melynek munkálatai a Balogh nembeli Széchi II. Pál püspök 1263–1275. évi működési idejére is átnyúltak. A szerényebb méretű erődítményt III. Endre 1292-ben a veszprémi püspöknek adta. Kiépítéséhez évszázadok munkája, no meg a tatár-török szorítása „kellett”.

Sorsának formálásában az 1342-es év is meghatározó: ekkor a szomszédos Tátika várát a király a püspökségtől elvette, s így a sümegi erőd a környékbeli egyházi birtokok védelmének és irányításának egyetlen biztos támpontja maradt. Ennek meg is lett az eredménye: hamarosan átépült a vár legrégebb, Öregtoronyként ismert része, amelyet ettől kezdve már erős kőfalak is védtek. Ez a „Fellegvár”, melyhez Galgóczy Mátyás (1440–1457), majd Mátyás király kedveltje, Vetési Albert (1458–1486) püspökök újabb falakkal a várat mai nagyságára bővítették. A kőfalak védelme mögött már nyugodtan dolgoztak a vár egyéb épületein. Vetési püspök ideje alatt építették a farkas-veremmel védett Belső-kaputornyot és az innen nyíló szép gótikus helyiséget, a Darabontok-szobáját. Nem sokkal később ifjabb Vitéz János (1489–1499) kápolnával egészítette ki a vár gótikus építkezéseinek sorát. A török veszély a sümegi vár fontosságát tovább növeli. Az 1520-as években falait erősítik. Veszprém várának 1552-ben történt eleste után Köves András (1553–1568) püspök ide kénytelen visszavonulni, s ezt követően az egyház vezetése e falak között talált bő másfél évszázadra menedéket. Köves falakat épített át, nagyszabású átalakításokat, bővítéseket végez: főműve a vár északi sarkán álló, ötszög alaprajzú ó-olasz típusú bástya, melynek emlékét egy 1554-ből származó díszes kőtábla őrzi. A vár állaga ettől kezdve hanyatlásnak indult. Veszprém püspökei főleg a biztonságot jelentő Bécsben tanyáznak, miközben Sümeg a magyar végvárak zaklatott életét éli. Bocskai hajdúi, és Bethlen csapatai, majd a püspökség katonái adták egymásnak a várat, mely fokozatosan veszti egykori erejét, s vele hírét-ragyogását. 1628-ban a vár „romos és pusztá”, s így vette át azt annak nagyhírű jötevője, a százhárom évet megélt, Széchenyi György püspök (1648–1658), akinek építkezései a várat ismét pompás püspöki székhellyé avatta. Nagyszabású építkezéseinek emlékét a vár különböző pontjain talált 1649-es évszámú téglák jelzik. Ő kezdeményezte – többek között – a Köves püspök által már bővített palotaszárny kora-barokk stílusban történt átépítését, illetve a várhoz kapcsolódó és Sümeg belvárosának is biztonságot nyújtó, alsó várfalszakasz megépítését. Püspöki székében később őt követő Sennyei Istvánnak (1659–1683) kedvelt székhelye volt a sümegi vár, ahol a palota-szárnyat bővítette, a külső kaputorony mellé újabb bástyát emeltetett, míg utolsó mecénása Széchenyi Pál püspök (1687–1706) halála egyben a vár pusztulásának kezdetét is jelenti.

1705-ben Rákóczy Ferenc seregei szállták meg a várat, négy év múlva már osztrákok zászlója lengett a vár fokán, akik a kuruc ellenállási gócpontok felszámolása érdekében - 1713-ban, hadgyakorlat ürügyén, megrongálták, majd felgyújtották azt. A sümegi erőd végleg elvesztve

hadászati jellegét, gazdátlanul maradt. Tudjuk, az 1840-es évek elején, a reformkor zalai nagyságai épen maradt termeiben még megyebált rendeztek, de ezt követően jobbra a kőbányának használt vár már a biztos pusztulás felé tartott. Ennek vetett gátat 1957-ben az újjá szervezett magyar műemlékvédelem, melynek első nagyszabású vidéki munkája éppen itt, a sümegi vár helyreállításával kezdődött. A vár ezzel megmenekült a végső pusztulástól, de az akkori hatalom hét év után - különösebb magyarázat nélkül - a felújítását leállította, s ezzel a csak részben helyreállított falak ismét romlásnak indultak. 1989-ben a vár üzemeltetése magánkézbe került, azóta a fokozatos megújulás képe fogadja az idelátogatót. A hosszabb távra tervezett munkálatokat szakemberek vezetésével, a vár bérlője végzi. 1989-ben a legsürgősebb karbantartási és állagmegóvási munkálatok kerültek elvégzésre: megkezdték a leomlott, illetve meglazult falszakaszok megerősítését, a vár lépcsőinek, gyilokjáróinak felújítását, esetenként cseréjét. 1980-ban került sor a várkapolna renoválására és az Öregtorony belsejének tatarozására. 1991-ben a Köves-bástyára, egy év múlva az Öregtoronyra és a Külső Kapubástyára is új fedél került, majd az egykori istálló helyén egy korabeli hangulatot idéző étterem is elkészült. Az utóbbi években újabb nagyszabású munkálatok folytak a várban – többek között – az egykori palota részben felépített szárnyában egy rangos kiállítás várja a látogatókat.

A vár leírása

Szerkezetileg a vár három nagyobb egységből áll. A *külső kaputoronyból* és az onnan nyíló falszoros, mely a *külső várudvarra* vezet, s melynek építményei a vár másik nagy egységét alkotják. Innen lehet bejutni a „*fellegvárra*”, az öregtoronyhoz és az azt övező udvarra, illetve az itt helyet kapó építmények területére, amely a sümegi vár harmadik nagyobb egységét alkotják.

A külső kaputorony.

A 15. században épülhetett, erre utal a fekete, vulkanikus kőből faragott gótikus kapukerete. Felette Sennyey István veszprémi püspök (1659-1683) monogramos, 1674-es évszámot mutató címerköve. A címer fölött reneszánsz ízlésű ablak nyílik. A kapualjban baloldalt ülőfülkék, jobbra örszoba nyílik, melynek déli falában az egykori felvonóhidás gyalogkapu részletei látszanak, melynek segítségével egykoron a várfallal körülvett várossal biztosították a közvetlen kapcsolatot. A kaputorony emelete egyetlen tágas helyiség, ahová a Sennyey-bástya irányából juthatunk be. A *Sennyey-bástya* G. Turco alaprajzán még nem szerepel, valószínűleg a legutolsó várépítés időszakában, a 17. sz. második felében emelték, a vár bejáratának megerősítése céljából. Eredetileg kétszintes épület lehetett, melynek falai jelenleg csak a kapubástya magasságában állnak. A külső kaputoronyból nyílik az enyhén emelkedő *külső udvar*, vagy falszoros, amelyet délről pártázatos várfal határol. Belső oldalán jól láthatók a gyilokjárót tartó egykori gerendák nyílásai. A falszoros másik oldala meredek szikla, s rajta az egykori palota-szárny magas falaival. A falszoros felső szakaszában következik a belső kaputorony a farkasveremmel, szemközt vele, lőréssel ellátott kisebb *bástya* ugrik ki a várfalból, mely szintén a Sennyey-bástyával egy időben készülhetett. Ezt követően a külső falszoros az Öregtorony vonala mentén erős szögbe fordul és összeszűkül, végében egy vassal lezárt gyalogkapu, más néven a *rejtettkapu*.

A várudvar és épületei.

A két nyílású, 1567-ben emelt (1955-ben és 2010 körül újított) *belső-kaputoronyon* át léphetünk be a belső várudvarra. Az emeletes torony előtt *farkasverem*, déli oldalán a kőpillérek az utóbbi években helyreállított falvonóidat tartják, amely a 3 méter széles lovaskapuhoz, illetve a mellette az alig 1 méter széles gyalogkapuhoz vezet. Innen lépni be a

dongaboltozattal fedett *kapuközbe*, ahonnan gótikus kökeretes ajtón át a 17. században újraboltozott *darabontok szobája* nyílik. A kapuköz belső nyitott íve alatt áthaladva a nagyméretű, a falak mentén épületek sorával határolt *belső várudvar* területére jutunk. Jobbra haladva, egykor a palotaszárny emeletére felvezető *lépcső* maradványai láthatók. Építése a régészeti kutatások alkalmával előkerült elemei (korlát kőbabái) a palotaszárnynál későbbi, 17. századi eredetet igazolnak. Az épületrészt megkerülve, a *palota* egyik földszinti bejáratán keresztül érünk a várudvar felé eső helyiségbe, ahonnan – egymással párhuzamos elrendeződésben – 2 x 4, azaz összesen 8 helyiség sorakozik. A palotaszárny helyiségeit a *Magas-torony* zárja, előterének északi oldalán lépcső vezet fel a nyugati töltés fölötti *gyilokjáróra*, amely a vár északnyugati sarkán álló *Köves-bástya* felső szintjéhez vezet. A bástya a kor hadászati elveinek megfelelően kiugrik a középkori vár szöglete elé. Nevét Köves András püspöktől kapta, aki Veszprém várának 1552-ben történt eleste után, Ormány József várkapitányával hozzálátott a sümegi vár kiépítéséhez. Nevüket megőrizte a bástya külső falára elhelyezett, 1554-es évszámot rögzítő építési emléktábla. A hatalmas, háromszintes bástya eredetileg kétszintes volt. A várudvarról közelítve kissé leejtős folyosó vezet a bástya alsó, dongaboltozattal fedett nagy ágyútermébe. Mint a földszint, mint az első emeleti nagyterem falában ágyúlőrés, az emeleten löpor és golyók tartására szolgáló falfülkék sorakoznak.

A Köves-bástyával egyidős a várudvar észak-keleti sarkában feltárt *vízgyűjtő medencével*, az úgynevezett „csatornakút”-tal. A medencét burkoló nagy kváderkövei hátfal felőli oldalán gótikus és reneszánsz faragások igazolják, hogy másodlagosan használták fel azokat a vízgyűjtő építéséhez.

A vár keleti szárnyát, pártázatos, lőréses külső fal zárja le, mögötte, az udvar felé, épületek sorakoznak. A falak mentén három ágyúállás és egy bazalttal boltozott kis helyiség, melynek külső falát mag a várfal képezi. A két északi ágyúállás és e kis helyiség között volt az istálló, fölötté az emeleten lakoszobák sorakoztak. Az istálló délkeleti fala mellett következett a konyha, a sütőház, mellette, ablakával az udvarra néző helyiség, ami fölött a „várnagy-ház” állott. A falszakasz innen a várkápolna északi faláig tart, amely egyben a belső várudvar déli határát képezi. A várkápolna falának közepe táján elfalazott íves kapu, eredetileg a fellegvárba biztosította a bejárást, így ez volt a vár legkorábbi kapuja. Az egykori kapu felett Vetési Albert püspök (1458-1486) gótikus keretben foglalt címerkövének másolata, amelynek eredetijének töredékét 1959-ben találták meg a kutatók, s 2000-ig a Városi Múzeum kőtárában őrizték.

A fellegvár, az Öregtoronnyal.

A sümegi vár legkorábbi, a 13. században emelt részét jelenti. Egykori kinézetét csak egyes falmaradványok mutatják, és az alapok, amelyekhez a későbbi építmények is igazodtak. A fellegvárba a belső-kaputorony délkeletre nyíló keskeny kapun és folyosón lehet bejutni. A folyosót egykor dongaboltozat fedte. Innen nyílik a két szint magasságot elérő *várkápolna* bejárata, amelyet Vitéz János 1498-ban, majd ismeretlen kezdeményező a 17. században, illetve a vár jelenlegi bérlője 1990-ben újjáépített. A kápolnából csak a felmenő falak, illetve a keleti várfalon feltárt gótikus ablak maradványai a középkori eredetűek. A kápolna falának felső része, az emeleti ablakok, boltozatok, lent a megmaradt téglapadló már a későbbi átépítések emléke. A kis folyosószerű közlekedő a fellegvár kisméretű udvarába vezet. Keleti sarkánál, falfülkében, vörös homokkőből és téglából rakott *várkút* kávéja látható. A csatorna vizét gyűjtötték egykor össze benne, mélysége meghaladja a 9 métert. Az udvar meghatározó épülete a háromszintes, 13. sz.-i eredetű *Öregtorony*. Falai az 1950-es években történt felújításkor is szinte teljes magasságukban álltak, mely falak alsó szakaszában elérik a 3 méter

vastagságot. Földszinti helyisége dongaboltozattal fedett. Bejáratával szemben a külső-kaputoronyra néző, a 17. században kialakított boltozott ágyúállás, északi falában ennél régebbi, kifelé keskenyedő lőrés, amely az Öregtorony emeletére felvezető külső csigalépcső irányába nyílik. Innen az építmény felsőbb színjeire nincs közvetlen feljárás, az emeleti helyiségbe, a *nagyterembe*, csak az udvarról induló csigalépcsőn át lehet eljutni. A terem fiókos dongaboltozattal lezárt és három kis ablakkal megvilágított helyisége a vár leghitelesebb középkori tere. E teremből kis előtérbe jutunk, onnan vezet fel a lépcső a második emeleti nagyterembe, amelynek délre és keletre néző ablakai mellett, északi oldalán ajtó vezet ki az innen nyíló erkélyre. Ez a vár legmagasabb pontja.

5. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett:

A sümegi vár látványa egy „hibátlan” erődtípus benyomását kelti. A korábbi állapotnak megfelelő helyreállítását megkönnyíti az a szerencsés körülmény, hogy az 1950-es években alapos kutatást követően, néhai Koppány Tibor műemlékvédelmi szakember és Kozák Károly régész vezetésével az Országos Műemlékvédelmi Hivatal elvégezték a vár helyreállítását. A falak ezt megelőzően is jobbára álltak és a várat ábrázoló egyetlen hiteles – G. Turco hadmérnök által a bécsi haditanács megbízásából 1569-ben készített – rajzon a tető formája is kivehető. *Nagy értéke a várnak, hogy hűen tükrözi a középkori magyar várak szerkezetét, az évszázadok alatt végbement átalakítások és bővítések módszerét, mértékét és jellegét.*

6. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia - válogatás):

- ÁDÁM Iván: Adatok Sümegh történetéhez. Sümegh Városi Reáliskola XXIII. Számú Értesítője. Szombathely, 1879 – 1880.
- ÁDÁM Iván: Sümeghi földalatti épületmaradványok. *Archeológiai Értesítő*, 1882. 14-28.
- Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerk.: NAGY Imre, VÉGHÉLYI Dezső, NAGY Gyula. Bp., 1886.
- BAKAY K. – KALICZ N. – SÁGI K.: Magyarország Régészeti Topográfiája. Budapest, 1970.
- BALOGH Alajos: Sümeg vára. Rege a magyar előidőkből. Pest, 1858.
- (BALOGH Ferenc): Sümeg, Csobánc, Somlyó és Csesznek várakban való ágyúk és löszerek jegyzéke 1707-ből. Adatok Zalamegye történetéhez. (Szerk: BÁTORFI Lajos). 2. kötet. Nagykanizsa, 1876. 379 – 381.
- BÉKEFI Reming: A Balaton környékének egyházai a középkorban. Bp., 1907.
- DARNAY Kálmán: Sümegi kalauz. Sümeg, 1930.
- FÜGEDY Elek: Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon. Bp., 1977. 192-193.
- GERŐ László: Magyarországi várépítészet. Budapest, 1955.
- GERŐ László: Magyar várak. Budapest, 1968. 74., 95-102., 163., 279., 282., 288., 291.
- GERŐ László: Várépítészetünk (Kozák Károly: Sümeg). Bp., 1975. 254-261.
- HAMAR Imre (főszerk.): Veszprém megye kézikönyve, 1998. I. 453-461.
- HOLUB József: Zala megye története a középkorban. I. Pécs, 1929.
- HOLUB József: Egy dunántúli egyházi nagybirtok élete a középkor végén. Pécs, 1943.
- HÖGYÉSZ László: Régi épületmaradványok Sümegen. Sümeg, 1976.
- KOPPÁNY Tibor – KOZÁK Károly: Sümeg. Útikalauz. Veszprém, 1958.
- KOPPÁNY Tibor – KOZÁK Károly: Sümeg. Veszprém, 1987. 40-61.
- KOPPÁNY Tibor: A Balaton környékének műemlékei. Bp., 1993.
- KOZÁK Károly: Kétfajú sasos kályhacsempék Magyarországon. Bud. Rég. XX. Bp., 1963. 165-200.
- KOZÁK Károly: XV. Századi oroszlános kályhacsempék a Dunántúlon. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2. (Szerk: Éri István). Veszprém, 1963. 143-150.
- KOZÁK Károly: Évszámok habán kancsók és kétfajú sasos kályhacsempék a sümegi várban. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 2. (Szerk: Éri István). Veszprém, 1964. 231-247.

- KOZÁK Károly: A sümegi vár XV-XVII. századi kályhái. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 11. (Szerk: Palágyi Sylvia). Veszprém, 1972. 271-290.
- KOZÁK Károly – KOPPÁNY Tibor: A sümegi vár feltárása és helyreállítása. Műemlékvédelem 1963-1966. Bp., 1969. 125-144.
- KOZÁK Károly: Kerámiatörténeti tanulmányok (Dunántúl). A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. Veszprém, 1987.
- THALY Kálmán: Dunántúli hadjárat 1707-ben. *Századok*. 1880.
- MIKLÓSI-SIKES Csaba: A sümegi várhegy. *Új Hírek*. Veszprém, 1993. jan. 26.
- MIKLÓSI-SIKES Csaba: A sümegi vár évszázadai. *Új Hírek*. Veszprém, 1993. jún.
- MIKLÓSI-SIKES Csaba: Sümeg vára. Bakony-Balaton Kalendárium 2002. évre. Veszprém, 2001.
- MIKLÓSI-SIKES Csaba: „Hegyen való erős ház”. A sümegi vár. Szalon, IX. évf. 2005. 4. sz. 8-16.
- RADNÓTI Aladár – GERŐ László: A Balaton régészeti és történeti emlékei. Bp., 1952.
- VARGA J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI-XVII. században dunántúli nagybirtokokon. Bp., 1981.

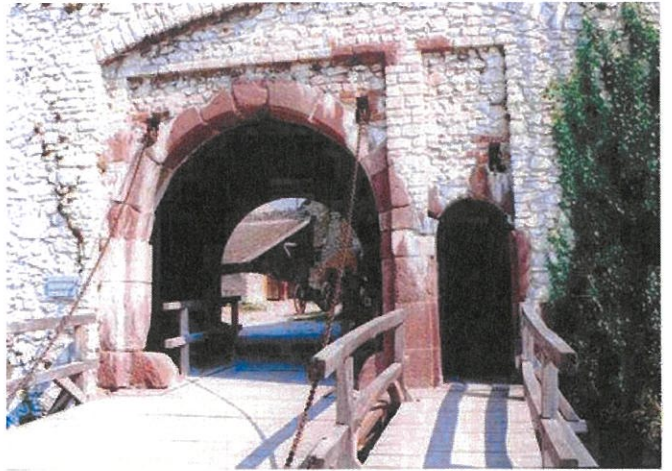
7. A nemzeti érték hivatalos weboldalának a címe:

III- MELLÉKLETEK

- 1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe:**
- 2. Szakmai ajánlás**

A mellékelt fényképeket a szerző készítette, bármely formában történő felhasználásuk részéről engedélyezett.

(SZAKMAI) AJÁNLÁSOK:

3) VÁR (SOMEG VÁROS ERŐSÍTÉS -
BENNYE 1.) VÁRHELY, HRJZ. 1532.
LEPÉTT: M.5310 (50001/1950)

"SOMEG LEGMÁRKÁNSÁBR ÉPÍTÉSŰ
LÁTVÁNYOSSÁGA, EGY KÚPAKAIÚ MÉRLEK-
SZÍVLA KORONAJÁVONT MAGASODIK,
A VÁROS FŐLÉ, EZ A BAVATONFELVÉREK
TALÁN LEGNAGYOBB VÁRA." (MILVSI-SILVCSABA)

TRÁKOS ÉMELVÉREK AZ 1200-AS ÉVEK VÉGÉN
MÁR ÉMELTÉK. AZ 1440 ÉS 1486 KÖZÖTTI ÉVEKESBEN
GRUGÓZY MÁTYÁS, MAJ D VETÉSI ALBERT
PÜSPÖKÖK A VÁRAT MAJ NAGYSÁGÁRA
BÉVITETTÉK.

STACHONY GYÖRGEY PÜSPÖK (1648 - 1658)
ÉPÍTÉSEKÉJ A VÁRAT (ISMÉT) ROMPÁS PÜS-
PÖKI STACHONYÉ AVATTÁK.

A TERMPÉRETI ÉS TELEPÍTÉSI TÁRBAW IS
VÉREKÖDŐ LÁTVÁNYA A "TÁJÉROZTATÁS" ÉS
AZ IDENYITÁS ERŐSÍTÉSÉNE (A BAVATON
TÁVUNK KÖZÖLÉBEN).

NEM VITATHATÓ: A SOMEG VÁR NEMZETI
ÉRTÉK.

S. 2019.06.11.

PAPP ZOLTÁN ZÁRÓKÉRTÉK
